

Jože Špeh

NOVA CERKVICA

Zgodovinski oris

Kdaj je bila cerkvica zgrajena, je odprto vprašanje, kajti ne obstajajo pisni viri, ki nam bi o tem poročali. Izpričano je le to, da so jo prebivalci imenovali Nova cerkvica in jo s tem razlikovali od cerkve sv. Hieronima, ki je obstajala že leta 1338. Sedanja cerkev je bila zgrajena leta 1606 in posvečena leta 1634. Posvetil jo je škof Pompeo Coronini, o čemer nam priča kamnit napis nad vhodom v cerkev. Po prepričanju Susanne Gregorat, ki se sklicuje na nekatere tipične karakteristike

Pogled na cerkvico

cerkvice, katerih izvor pa je dobro izpričan, naj bi bila zgrajena v zadnji četrtini 14. stoletja. Rokopis iz leta 1525, ki nam podaja opis zemljišč nekaterih prebivalcev, imenuje cerkvico "Ecclesia S. Maria Nova" ter pove, da je bila last nekaterih viničarjev iz kraja Moncolan. Cerkvica je bila restavrirana leta 1657. Jožefinska reforma je ogrozila tudi njen obstoj, zato jo je vas odkupila za 101 forint in 1796 je bila vknjižena kot zasebna lastnina. Cerkvica je bila ponovno obnovljena v 19. stol. in to s podporo kapitana Giuseppeja Bombarellija (1859), ki se je s tem želel zahvaliti kontovelski Mariji, ki naj bi ga rešila iz viharja na Mrtvem morju. O tem nam govori epigraf, ki se nahaja v zakristiji, pa tudi slika, ki jo je daroval cerkvici.

Cerkvica je znana tudi pod imenom Madonna della Salvia (cerkev Matere božje od Salvije). Izvor tega imena zaenkrat še ni pojasnjen. Giorgio Beari meni, da izhaja ime iz plemenite družine Della Salvia, ki naj bi v okolici imela svoja posestva. Vendar je ta domneva vprašljiva, saj nismo izsledili še nobenega dokumenta, ki bi potrdil obstoj te družine, pa tudi stare tržaške listine te družine ne omenjajo.

Poslikava prezbiterija

Ko prestopimo prag gotskega vhoda, se znajdemo v majhni ladji, ki jo osvetljuje le troje oken (nad vhodom, poleg vhoda in v apside), zato pa vlada v njej meditativna svetloba. Pogled se nam ustavi na zunanji strani loka, ki loči ladjo od apside in po katerem se vije nepretrgan venec, sestavljen iz velikih listov bele barve, ki se med seboj razlikujejo. Listi obkrožajo vejo okra barve, ozadje pa je rdeče. Pogled na celoten venec nam s tem vzbuja vtis velike vitalnosti in naravnosti. Ob straneh se vidijo še sledovi poslikave, kar daje upravičeno misliti, da je bila nekoč poslikana tudi ladja. Poslikava notranje strani loka vzbudi v nas asociacijo s Helenizmom. Ta poslikava, kot tudi poslikava apside, je značilna za potujoče slikarje, ki so delovali na Koroškem od konca XIV. do tretjega desetletja XV. stoletja. Velja poudariti, da je rešitev, prisotna tudi v cerkvici na Kontovelu, ki obstoji v pokritju vseh površin s poslikavo, značilna za koroške umetnike. Vprašanje, ki se nam zastavlja, je, kdaj so torej nastale freske. Pri iskanju odgovora na to vprašanje nam pomagajo letnice, ki so dodane glagolskim napisom, o katerih pa bomo spregovorili kasneje. Med temi napisi so tudi nekatere letnice, med katerimi je najstarejša letnica 1509 in najmlajša 1599. Ker ni virov, ki bi govorili o avtorju in kronologiji poslikave, so bili umetnostni zgodovinarji prisiljeni postaviti le hipoteze. Pri tem igra pomembno vlogo letnica 1509, ki se pojavi dvakrat. Jasno je, da so glagolski napisi iz časa nastanka fresk, kajti poškodujejo barvo le teh. Torej lahko leto 1509 imamo za terminus ante quem izvršitve poslikave. Domneva, da so freske nastale v obdobju zadnjih dvajsetih let XIV. in v začetku XV. stoletja, je zato dokaj realna.

Kdo je avtor fresk v cerkvici? O tem ni nobenih poročil. Preseneča pa neka določena nekontinuiteta. Če si ogledamo fresko Kristusa, ki blagoslavlja, in ki jo nekako penalizira čas nastanka kakor tudi skop prostor, ter jo primerjamo s freska-

Oltar in prezbiterij Nove cerkvice

ma, ki predstavljata sv. Ambroža in sv. Gregorja Velikega, je opazna precejšnja razlika. Obraza obeh imata močno izrazno moč, kar se vidi še posebno v intenziteti pogleda. Sv. Gregor Veliki, odet v bogat plašč in z motivi granatnih jabolk, ki so značilni za blago iz 14. stol., upira svoj pogled v opazovalca togo, skoraj opominjajoče. Pogled sv. Ambroža pa je zaskrbljen in usmerjen v daljavo. Vendar pa ob freskah opazimo še drugi moment. Avtor se namreč zaustavi z veliko prizadevnostjo pri gubah na oblačilih in s tem odpravi statičnost ter vnese razgibanost. Lep primer je nadangel Mihael, ki predstavlja istočasno dinamičnost pa tudi ravnotežje.

Oblikovanje oblačil, zlasti pa uporaba barv pri posameznih likih, nam pomaga pri nadaljnji primerjavi. Prof. Mauro Lucco je pri preučevanju dekoracije opazoval zlasti slikarsko tehniko, ki temelji na osnovni barvi, naknadno obrobljeni s kostanjevo barvo. Analogni proces je prof. Lucco ugotovil pri slikarju Giovanniju Francescu del Zotto, imenovanem Gian Francesco da Tolmezzo. Dokumentirano je, da je slikar deloval med letoma 1482 in 1515 ter bil aktiven tudi v Furlaniji. Že bežna primerjava med oblačili sv. Jakoba v kontovelski cerkvi in angelov v cerkvi v Provesanu (avtorja G. F. iz Tolmeča) pokaže analogijo med kontovelskim slikarjem in G. F. iz Tolmeča. Podobnost je determinirana ne le zaradi barvne izrazitosti, ampak tudi zaradi oblikovanja blaga, kar je v obeh primerih lepo in z navdihom nežnosti.

Pri dekoraciji na Kontovelu je evidentno tudi iskanje prostornosti, ki jo izražajo freske. Podobe so postavljene na način, da dopolnjujejo prostor ter dajejo občutek globine. To je avtor dosegel s tem, da je postavil like na pod iz ploščic. Zanimivo je, da je v tem pogledu velika podobnost s freskami v Mirnu v Sloveniji, ki datirajo v konec druge polovice XV. stoletja. Vendar pa sta pri kontovelskih freskah z razliko od mirenskih prostorskost in globina poudarjeni še preko posameznih delov likov oziroma stvari, tako npr. rob rokava, deli pastoralja itd.

Zelo blizu kontovelskim freskam so tudi freske v cerkvi sv. Andreja blizu Kobarida, katerih avtor je Gian Paolo Thanner, eden najpomembnejših furlanskih slikarjev tega obdobja. Podobnost pa je le navidezna, kar nam odkrije podrobnejše preučevanje. Dekoracija na Kontovelu namreč ni v duhu Thannerjevih fresk. Freske na Kontovelu slede dekorativni shemi tako imenovanega kranjskega prezbiterja.

V pretres moramo vzeti še možno povezavo poslikave na Kontovelu s slovenskim slikarstvom. V ta namen je nujno pogledati, kateri so osnovni elementi, ki nastopajo v tradicionalni poslikavi kranjskih cerkva. Ti elementi so: Odrešenik je na najvišjem mestu oboka, obdajajo ga Marija in angeli. V šilastih lokih se nahajajo podobe apostolov, v cerkvah bliže Italiji pa tudi cerkveni očetje. France Stelè uvršča kontovelsko cerkev v vrsto cerkva na Kranjskem, za katere je značilna zgoraj omenjena tipologija poslikave prezbiterja. Ta tipologija je bila izpopolnjena v centralni Sloveniji in se je nato širila po dolini Soče vse do Tržaškega krasa, kjer jo najdemo v Novi cerkvici. Dekoracija "kranjskega prezbiterja" pa se je vsekakor navdihovala ob dekoraciji, ki je bila sicer razširjena po vsej takratni centralni Evropi.

Marija z detetom

Na oltarju kontovelske cerkvice se nahaja kamnit kip, ki predstavlja Marijo z detetom (Jezusom). Jasno se vidi, da kip ni iz istega obdobja kot freske. Verjetno je bil napravljen zato, da bi krasil prvotno kapelo, ki je bila namenjena potnikom iz Istre v Oglej oziroma Furlanijo. Emilijan Cevc ugotavlja, da je kip nastal v prvi polovici XV. stoletja in sicer v ljubljanski umetniški delavnici. Izklesan je iz peščenca, to pa je kamen, na katerem stoji Kontovel.

Glagolica v kontovelski cerkvici

Kontovelska cerkvena ni pomembna le zaradi fresk in skulpture, ampak tudi zaradi grafitov, ki se v njej nahajajo (glagolski in latinski napisi). Glagolski napisi dokazujejo, da meja, do kamor se je glagolica razširila, ne sovпада z današnjo mejo med Italijo in Slovenijo, ampak je bila bolj proti zahodu. Po sedanjih najdbah je to skrajna zahodna meja, do kamor se je razširila.

Zanimiva so imena, ki se pojavljajo v teh napisih. Iz njih je razvidno, da osebe, ki so jih napisale, niso bile s Krasa, iz Trsta ali iz Furlanije, ampak iz Istre in Kvarnerskih otokov. Tako nam napis: "TO PISA POP MIKULA TEHOMILIĆ",

pokaže, odkod je ta človek prišel. V matricah cerkve sv. Andreja v Beli na otoku Cresu, se priimek Tehomilič pojavi leta 1609. Poleg tega pa imamo tudi imena, katerim je dodan kraj: "MIHOVIL s CRIKVENICE; JADRE ŽAKAN od ROVINJA".

Glagolski napisi so v kurzivni obliki, datirajo pa od leta 1509 (najstarejši) do leta 1599. Oba podatka s tem potrjujeta dejstvo, da gre v kontovelski cerkvici za pozno fazo glagolice, obenem pa kažeta na istočasni razvoj glagolice v Istri in severnem delu Jadrana.

V cerkvici se nahajajo tudi številni latinski napisi iz XVI., XVII. in XVIII. stoletja. Ti dokazujejo, da cerkvice niso obiskovali zgolj duhovniki, večji glagolice, ampak tudi drugi sodobniki, ki so potovali v Oglej oziroma naprej na zahod. Ne smemo pozabiti, da je bila tu edina pot, ki je vodila iz Istre proti zahodu.

Levi poslikani bok prezbiterija

VIRI

Susanna Gregorat, *La Chiesa della Madonna della Salvia a Contovello* (Trieste), Tesi di specializzazione, Università degli studi di Bologna, Anno accademico 1995-96

Wiener slavistisches Jahrbuch, Bd. 33, Oesterreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1987

Giuseppe Cuscito, *Le Chiese di Trieste*, Ed. Italo Svevo, Trieste 1992

M'dula s procesijo (1933?)